

СУСПІЛЬСТВО

10 фактів про українську мову за Юрієм Шевельовим

Ірина Штогрін

27 жовтня 2026, 06:30

Олег іде на Царгород. Фрагмент із «Повісті минулих літ» («Повѣсть временныхъ лѣтъ») – літописного зведення, складеного в Києві в XI – на початку XII століття, одного з найдавніших літературних пам'яток періоду України-Русі

27 жовтня відзначають День української писемності та мови.

Цього дня, традиційно, уже в 27-й раз, проводиться Радіодиктант національної єдності. З 11:00 за київським часом учитель української мови Артур Пройдаков та модель, співачка й волонтерка Даша Астаф'єва разом читатимуть текст «Лист, який не закінчується», який написав Письменник і ветеран війни Артур Дронь.

Диктант транслюватиметься у прямому ефірі на всіх платформах Суспільного та буде доступний на всіх континентах:

- [Українське Радіо](#) та [Радіо Культура](#);
- [YouTube-канал](#) Українського Радіо;
- [телеканал](#), сайт та [YouTube-канал Суспільне Культура](#);
- застосунки: [suspilne.radio](#) та «Дія».

Радіо Свобода до цього дня зібрало 10 фактів про українську мову, базованих на дослідженнях видатного мовознавця Юрія Шевельова.

Юрій Шевельов (1908-2002 р.р.) своїми дослідженнями [спростував](#) офіційну радянську доктрину про існування східнослов'янської єдності, «братньої колиски трьох мов: російської, білоруської й української». Юрій Шевельов чи не єдиний дослідник, який мав можливість безпосередньо вивчати **архіви Потебні в Інституті літератури НАНУ**. Майже 15 років він працював над фундаментальною монографією **«Історична фонологія української мови»**. У ній учений розвинув і обґрунтував концепцію, що українська, білоруська та російська мови розвинулися на базі різних діалектів: київсько-поліського, галицько-подільського. Жодна слов'янська мова не має досі такого ґрунтовного дослідження фонологічної системи, яке здійснив Шевельов щодо української мови. Значення досліджень Юрія Шевельова незалежна Україна визнала: Шевельов був іноземним членом Національної Академії наук України, почесним доктором Києво-Могилянської академії і Харківського університету, лауреатом Шевченківської премії та ордена «За заслуги» III ступеня. Заснована премія модерної есеїстики його імені.

10 фактів: повноголосся і не тільки

Ось 10 ключових фактів про походження, історію та внутрішню структуру української мови, що базуються на фундаментальних працях Юрія Шевельова:

1. Українська мова виникла з праслов'янської, а не зі «спільноруської»

Юрій Шевельов науково спростував радянську концепцію існування єдиної «давньоруської мови» як спільної колишньої основи для української, білоруської та російської мов.

«Українська мова постала безпосередньо з праслов'янської мови, зазнаючи цілої низки фонетичних і морфологічних змін, які відокремили її від інших слов'янських мов» (із праці «Історична фонологія української мови»)

Діалекти, що лягли в основу української мови (києво-поліські, галицько-подільські, волинські), почали виробляти свої власні унікальні звукові риси вже у **VII–X століттях**. Натомість діалекти, з яких сформувалася російська мова (новгородсько-тверського, мурома-рязансько, суздальського), перебували в зовсім інших мовних ареалах та почали розвивати свої специфічні риси значно пізніше (X–XII ст.)

2. Формування української мови розпочалося ще у VII столітті

Мовознавець доводив, що початок формування специфічних фонологічних рис української мови розпочалося у період розпаду праслов'янської єдності.

«Процес розпаду праслов'янської мовної єдності й зародження окремих слов'янських мов, у тому числі й української, припадає орієнтовно на VII–IX століття»

3. Остаточне оформлення системи мови відбулося в XVI столітті

Основні фонетичні риси, що визначають сучасне звучання української мови, остаточно завершилися в період пізнього середньовіччя.

«Формування фонетичної системи української мови як цілісної структури в основному завершилося впродовж XVI століття».

За хронологією Юрія Шевельова, **протоукраїнський період** розвитку мови тривав **до середини XI століття**, коли мова на цих землях уже мала специфічну базову фонологічну систему, відмінну від сусідів. На той час російський мовний ареал лише починав консолідуватися навколо зовсім інших діалектних рис.

4. Українська мова сформувалася на базі кількох давніх діалектних груп

Українська мова сформувалася не з одного монолітного говору, а внаслідок конвергенції декількох південнослов'янських племінних діалектів.

«Українська мова сформувалася на основі злиття кількох діалектних ареалів південно-західної групи праслов'янського масиву – києво-поліського, галицько-подільського та волинського»

5. Повноголосся (оло, оро, еле, ере) – одна з найдавніших рис

Форми типу *голод, берег, корова* зафіксувалися дуже рано й стали чітким маркером українського фонологічного ареалу.

«Явище повноголосся є однією з найвиразніших і найстаріших рис, що відмежовують українську мовну територію від сусідніх слов'янських ареалів»

6. Синтез Наддніпрянщини та Галичини в літературній мові

Сучасна українська літературна мова виникла як гармонійний сплав східноукраїнського граматичного каркаса та західноукраїнської інтелектуально-лексичної традиції.

«Сучасна українська літературна мова є синтезом: її народнорозмовна база – наддніпрянська, але її культурна та лексико-термінологічна надбудова значною мірою сформована Галичиною».

7. Унікальність чергування [o], [e] з [i] у закритому складі

Зміна голосних при закритті складу (наприклад, *стола – стіл, ночі – ніч*) є унікальним результатом втрати редукованих голосних [ъ], [ь].

«Перехід [o] та [e] в закритому складі в [i] (через проміжні ступені) становить унікальну рису української фонологічної системи, не повторену в такому вигляді в жодній іншій слов'янській мові».

8. М'якість звука [ц'] як питома риса українського мовлення

На відміну від багатьох інших слов'янських мов, де звук [ц] повністю затвердів, українська мова зберегла і розвинула м'який [ц']. Як от у слові «паляниця».

«Збереження і зміцнення м'якого [ц'] в кінці слів та перед голосними є однією з важливих характеристик рис української консонантної системи».

9. Вплив чергування [г] та [гб/г] на збереження глухого гортанного [ґ]

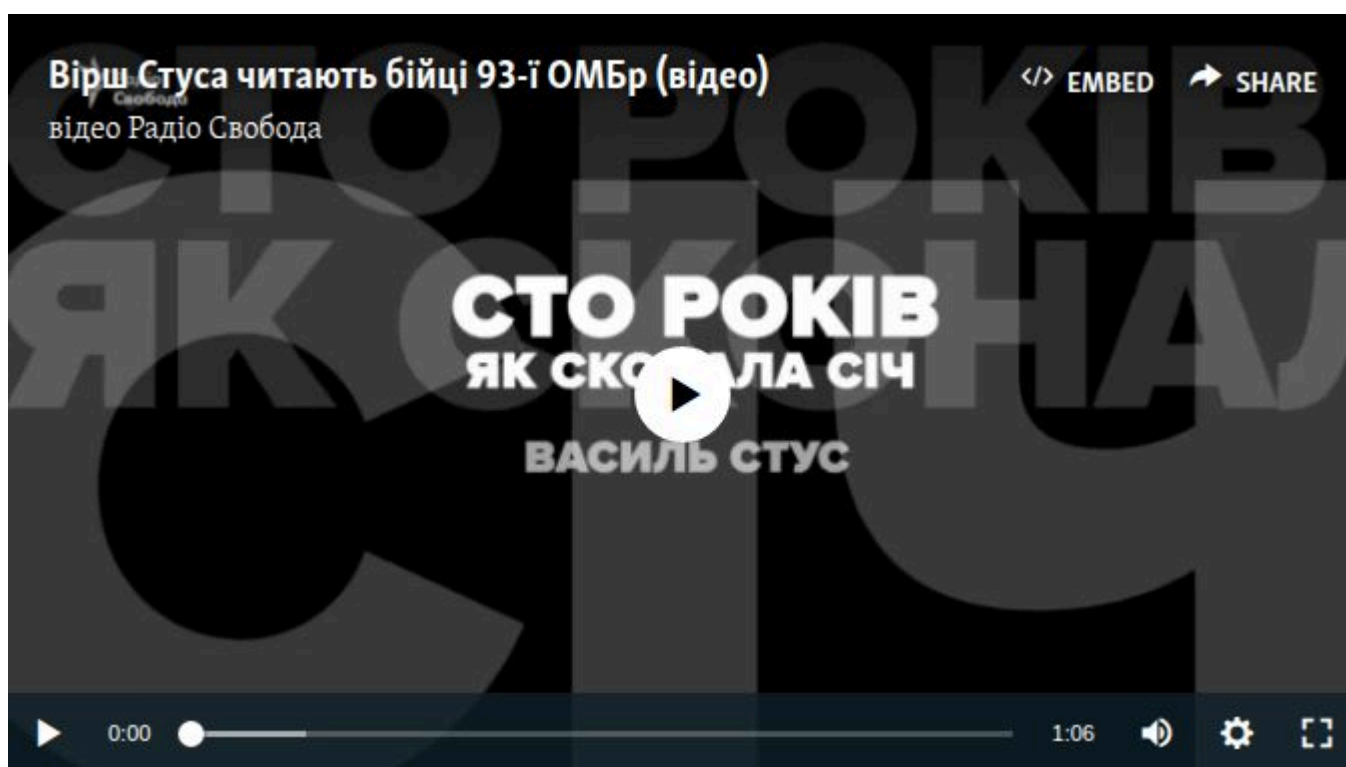
Звук [г] (фрикативний гортанний) є давньою історичною особливістю української мови, яка відрізняє її від східного та північного сусідства.

«Зміна праслов'янського вибухового [g] на гортанний фрикативний [h] охопила українські землі дуже рано й стала однією з провідних меж між українським та російським мовними ареалами».

10. Українська мова довела свою самодостатність

Юрій Шевельов розглядав мову не лише як лінгвістичну структуру, а як визначальний фактор збереження етнічної свідомості в умовах імперського тиску. Він акцентував увагу на надзвичайній життестійкості української мови.

«Українська мова збереглася й розвинулася не завдяки сприятливим умовам, а вперекір усім спробам її асиміляції, довівши свою внутрішню самодостатність і життєздатність»

ДИВІТЬСЯ ТАКОЖ:

«В українській мові закладена повага до громади, в російській цього немає»: Андрій Содомора про вплив слова, війну і завдання для українців

ДИВІТЬСЯ ТАКОЖ:

Масована пропаганда Кремля. Як створювали міф про «велику російську мову»?

ДИВІТЬСЯ ТАКОЖ:

Святослав Караванський. Фанат української мови з Одеси, політв'язень і критик Путіна

ДИВІТЬСЯ ТАКОЖ:

«Рунтати і перепелиний вітер»: мовознавець Олекса Вусик 40 років укладав словник українських синонімів

Ірина Штогрін

На Радіо Свобода з жовтня 2007 року. Ведуча радіо і телеефірів, редактор спецпроектів, старший вебредактор сайту

Facebook: [Ірина Штогрін](#)

Україна

Політика

Суспільство